

## Streszczenie

Praca doktorska *Idealizacja. Elitaryzm. Rewolucjonizm. Derealizacja. Różne postacie buntu wobec rzeczywistości w twórczości i postawach społecznych Juliusa Zeyera, Jiřego Karáska ze Lvovic, Stanislava Kostki Neumanna i Ladislava Klímy* stanowi próbę interpretacji wybranych utworów i części wspomnień czterech pisarzy czeskich w kontekście terminów wymienionych w tytule. Przyjęto założenie, że kryzys wartości europejskich przełomu wieków XIX i XX odzwierciedlał się w twórczości wybranych literatów, szczególnie objawiając się niezgodą na przyjęcie poszczególnych konwenansów społecznych. Przy analizie i interpretacji tekstów literackich wykorzystano dorobek strukturalistów, którzy postulowali badanie dzieł w oparciu o ich warstwę językową i kompozycyjną. W pracy przydatne się okazały również antropologia literatury traktująca utwory literackie jako złożone wytwory kulturowe oraz podejście biograficzne zaprezentowane przez Janusza Sławińskiego w artykule *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, gdzie teoretyk zaproponował nowe podejście do biografii autora, jako do nieodłącznego elementu procesu twórczego.

Pierwszy rozdział dysertacji, *Przełom XIX i XX wieku: Tło społeczne i historycznoliterackie*, zawiera interpretację pojęcia *bunt* w kontekście współczesnych badań nad tym zjawiskiem. Następnie scharakteryzowano czeski modernizm, jako nurt szczególnie sprzyjający artystycznemu buntowi, postulujący indywidualizm i kontestujący dotychczasowe scjentystyczne podejście do sztuki. Pobieźnie nakreślono też płaszczyznę polityczną przełomu wieków XIX i XX (w Austro-Węgrzech) oraz obyczajową – postępujące zniechęcenie do władzy Habsburgów, krytyka mieszczaństwa, rosnące zainteresowanie socjalizmem. Przyjrano się też pokrótce życiorysom wybranych czterech autorów czeskich, wskazano na paralele i różnice w ich podejściu do przemian społeczno-obyczajowych, których mieli okazję być świadkami.

Drugi rozdział, *Julius Zeyer (idealizacja)* zawiera interpretację wybranych utworów Zeyera w świetle pojęcia idealizacji, tutaj rozumianej przede wszystkim jako jeden z freudowskich mechanizmów obronnych (nie pomijając jednak znaczącej roli idealizacji w literaturze antycznej, średniowiecznej i klasycystycznej). Wskazano na tendencję autora do upraszczania rzeczywistości poprzez stawianie opozycji postawa godna naśladowania-postawa godna napiętnowania, która sprawiała, że jego utwory można uznać za wzorowane na baśniach. Schematyczność świata przedstawionego dzieł Zeyera objawia się też w tym, że antagoniści są zawsze karani za swe przewinienia (spotyka ich sprawiedliwość). Niektóre dzieła czeskiego neoromantyka traktują o bolesnym zderzeniu bohaterów z rzeczywistością, w której nie obowiązują te proste prawa. Protagonisci gubią się w chaosie i pogrążają w melancholii, nie znajdując dla siebie miejsca w otaczającym świecie. Ostatni podrozdział poświęcono kilku listom Zeyera, w których pojawia się wzmianka o jego poczuciu osamotnienia i braku akceptacji wobec współczesnej mu rzeczywistości, co koresponduje z treścią jego utworów prozatorskich.

Trzeci rozdział, *Jiří Karásek ze Lvovic (elitaryzm)* jest próbą takiego spojrzenia na twórczość czeskiego dekadenta, które pozwoliłoby wykazać, że przejawiał tendencję do stawiania opozycji *my-oni*. *My* miała być grupą niesłusznie wykluczoną, składającą się z niezdolnych do życia we współczesnych czasach wyrzutków. *Oni* to wszyscy pozostali, skłonni do szybkiego stawiania ocen moralnych i wartościowania. Pisarz wykreował własną wersję elitaryzmu, zgodnie z którą na szczycie społecznej piramidy powinny stać właśnie jednostki odrzucone przez społeczeństwo. Objawia się to w jego poezji i prozie, oraz w zachowanych wspomnieniach, z których można wnioskować, że bronił się przed niesprawiedliwą oceną poprzez narcyzm – uważając się za lepszego dystansował się od świata.

Czwarty rozdział, *Stanislav Kostka Neumann (rewolucjonizm)* zawiera interpretację wybranych, powstałych pod koniec XIX wieku, wierszy Neumanna w świetle jego podejścia do rewolucji jako jedyne właściwego sposobu na zmiany. Neumann również dystansuje się od współczesnego sobie społeczeństwa czeskiego, wskazuje na konieczność zrywu rewolucyjnego. Jego wiersze są silnie inspirowane socjalizmem i anarchizmem, choć posiadają też cechy dekadencji. W przeciwieństwie jednak do Karáska, Neumann proponował rozwiązanie współczesnych mu problemów społecznych poprzez upowszechnienie walki z obstrukcyjnym porządkiem społeczno-obyczajowym. Jest to zauważalne również w części wspomnień pisarza z tego okresu.

Piąty rozdział, *Ladislav Klíma (derealizacja)* dotyczy motywu zagubienia we śnie i negacji rzeczywistości obiektywnej w prozie Klímy. Bohaterowie jego utworów doświadczają przykrego stanu derealizacji, będącego objawem choroby psychicznej, manifestującym się w poczuciu nierealności otaczającego świata. Czeski prozaik i filozof uznał, że wszelkie przyjęte przez ogół sądy i przekonania, oraz normy i wzorce zachowań nie powinny mieć prawa bytu, ponieważ świat zewnętrzny stanowi jedynie projekcję przywidzeń. Tendencję do dystansowania się od świata poprzez zanegowanie jego istnienia zauważyć można też w krótkiej autobiografii pisarza oraz w jego felietonach.

Czterech wybranych pisarzy czeskich reprezentowało różne podejścia do współczesnego im społeczeństwa, reakcje na za ciasne w ich mniemaniu normy. Łączyło ich poddawanie w wątpliwość pewnych reguł rządzących światem, w którym żyli. Różnił ich sposób radzenia sobie z trudnościami, poszerzania strefy osobistej wolności w zderzeniu ze społeczeństwem.

Katarzyna Aypeta